

УДК 340.12

О.І. ДЕРГУНОВА,

 Одеський національний університет
імені І.І. Мечникова

ДЖЕРЕЛА ВПЛИВУ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ТЕОРІЇ У СУЧАСНІЙ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

Ключові слова: психологічна теорія, правові фантазми, емпіріокритицизм, правої емоції, інтуїтивне та позитивне право

Досліджуючи психологічну теорію права, зрозуміло, що вона цілком зводить право до індивідуальної психіки. До психологічного поняття права приходять представники різних напрямків, тому про психологізм можна говорити як про одну з провідних тенденцій сучасної юриспруденції.

Особливо інтенсивно психологізм просочує позитивістську юриспруденцію. За своїми теоретико-пізнавальними функціями психологічна теорія сприяє новій інтерпретації права і судової правотворчості, розширенню змісту та поняття права та ін.

Гносеологічною основою поширення психологічної теорії права було становлення і розвиток на рубежі XIX–XX ст. психології як науки і перехід від біологізму та органіцизму (Г. Спенсер) до психологізму (Г. Тард, В. Вундт та ін.). Філософсько-методологічною базою при цьому служили ірраціоналізм і суб'єктивний ідеалізм (емпіріокритицизм, біхевіоризм, фрейдизм та ін.). Протиставляючи волю і інтелект, почуття і розум, психологічна теорія шукає основу права в сфері ірраціонального – почуттях, інстинктах, неусвідомлених імпульсах, поривах, емоційних актах, які нібито первинні по відношенню до розуму і панують над ним.

Право корениться в самому характері людини і його переживаннях. Найбільш ранню спробу психологічної інтерпретації права зробив ще в середині XIX ст. Людвіг Кнапп. Учень Л. Фейєрбаха, він орієнтувався переважно на вульгарний матеріалізм, заперечував соціальний характер мислення і схилився

до біопсіхонатуралістичного розуміння суспільства. Предметом філософії права, з точки зору Л. Кнаппа, є «правові фантазми», особливі психічні переживання, створювані «м'язово-примусовим мисленням» [1, с.43, 193, 215]. Природу права він бачить не в об'єктивній формі соціального життя, а в самому фізико-психологічному механізмі, «правових фантазмах». Право ж, в свою чергу, по Л. Кнаппу, ділиться на позитивне і неопозитивне [1, с.193, 202–203].

У свою чергу, у Л.І. Петражицького основою теорії права є суб'єктивний ідеалізм, зокрема іманентна школа і особливо емпіріокритицизм (Е. Мах, Р. Авенаріус), а саме один з напрямків позитивізму другої половини XIX ст., так званий «другий» позитивізм.

У емпіріокритицизмі Л.І. Петражицький відштовхувався від наступних основних положень. По-перше, цілком емпіричну точку зору, покликану «абсолютно виключити всі метафізичні питання» і всю філософію (в тому числі філософію права) виробити як «природничо-наукову методологію і психологію пізнання». По-друге, агностицизм, феноменалізм, крайній суб'єктивний ідеалізм. Як відомо, емпіріокритики, зокрема Е. Мах, заперечують існування об'єктивної реальності. За Е. Махом, реальні лише «нейтральні елементи досвіду» (відчуття) і їх функціональні зв'язки; «не тіла викликають відчуття, а комплекси нейтральних елементів досвіду утворюють тіла». Прихильники цієї філософії вважають не відображенням об'єктивних зв'язків між речами і процесами, а «створенням нашого мислення», породженням психічних потреб людини. Звідси заперечення махістами суттєвої різниці між фізичним і психічним. Різниця фізичного і психічного, з їх точки зору, є лише відмінність «функціональних відносин», в якому розглядаються «елементи»: предметом «фізики» є розгляд «елементів» у взаємозв'язку один з одним, предметом «психології» – ставлення людської психіки до цих елементів [2, с.265, 293].

Отже по Петражицькому існують тільки психічні процеси, елементи індивідуальної людської психіки. Зокрема, в області права і

моралі – «етичні моторні порушення в зв'язку з уявленнями відомі поведінки». Право, заявляє він, являє собою сукупність психічних елементів і цілком обумовлено психікою індивіда. Подання про об'єктивність права (право як об'єктивна система норм) і взагалі всього соціального життя Л.І. Петражицький вважає «емоційною проекцією», «фантазією», «фантазмом» [3, с.42], штучною конструкцією мислення, якій ніщо не відповідає в реальній дійсності.

Традиційно психологією виділялися три елементи психіки: свідомість, почуття і воля. Л.І. Петражицький класифікує їх на дві групи так званих «односторонніх актів» – односторонньо пасивні (свідомість, почуття) і односторонньо активні (воля). Але існує ще третій вид психічних елементів, що мають двосторонній характер, пасивний і активний одночасно – «пасивноактивний», або «усвідомлючоспонукальний». Це – так звані «емоції», або «імпульс», наприклад голод (апетит), спрага та ін. Емоції, стверджує він, це не свідомість, відчуття, почуття або воля, а самостійний специфічний елемент психічного життя, який грає роль головного керівного чинника пристосування до умов життя і по відношенню до якого інші елементи психічного життя виконують допоміжну, підпорядковану і службову роль. Емоції лежать в основі поведінки людини та визначають всю її діяльність [3, с.1–3].

Найбільше значення в даній концепції мають етичні емоції – переживання, що виникають в результаті подання про певні вчинки. Етичні емоції носять характер основного переживання, саму поведінку безпосередньо супроводжує репульсивна або апульсивна емоція. Репульсивна емоція – переживання вчинку, що супроводжується негативною реакцією. Наприклад, в разі пропозиції взяти участь в крадіжці саме уявлення про крадіжку має відразливу силу. При цьому людина відчуває почуття, яке вона відчуває, допускаючи можливість вживання зіпсованої риби. Апульсивна емоція – переживання вчинку, що супроводжується прихильною, позитивною реакцією (наприклад, уявлення про дружбу). Етичні емоції по формі є внутрішніми імпера-

тивами, вони надають поведінці людини характер обов'язку, суперечать егоїстичним поривам.

Внутрішній імператив є плід тривалого виховання і боротьби між різними індивідуальними оцінками, який призводить в кінцевому рахунку до загальної для всієї даної групи індивідів оцінки тої чи іншої поведінки. Буденна свідомість представляє такий імператив у вигляді «голосу совісті» [3, с.49–85].

У правових емоціях почуття обов'язку супроводжується поданням про правомочність, поданням певних суб'єктів, які користуються правом вимагати виконання обов'язків. Властивість імперативності пов'язано з обов'язком, а властивість атрибутивності – з вимогою. У правовій емоції обов'язок і правомочність нерозривно пов'язані між собою. Це надає правовій емоції властивість «вибагливості», «атрибутивності»: з двох пов'язаних правовою емоцією осіб одна має право вимагати виконання певних обов'язків, що лежить на іншій. У правових емоціях, вважає Л.І. Петражицький, то, до чого ми вважаємо себе зобов'язаними, представляється нам належним іншому, як щось таке, на що він може претендувати з нашого боку; це наприклад, оплата праці за домовленістю, тобто не заподіянням особливого добра, чи не благодіянням, а лише отриманням того, що йому належало, а саме «свого»; а невиконання представляється заподіянням іншому шкоди, позбавленням того, на що він міг претендувати, як на належне йому. На відміну від цього, у випадках моральних емоцій (наприклад, обов'язок надати допомогу тому, хто просить, дати милостиню і т.п.), то, до чого ми вважаємо себе зобов'язаними, не представляється нам належним іншому, як щось таке, що він може вимагати від нас, оскільки така вимога з його боку було б для нас недоречною, позбавленою підстав. В такому випадку добро (милостиня) цілком залежить від доброї волі того, хто дає, а невиконання початкового наміру не представляється зовсім не допустимим посяганням, відмовою в задоволенні претензії. У першому випадку борг представляється пов'язаністю по відношенню до іншого, він закріплений за ним як його добро, яке належить йому, зароблений

чи інакше придбаний ним актив. У другому випадку борг не містить в собі пов'язаності по відношенню до інших, видається по відношенню до них вільним, за ними не закріпленим. Такі обов'язки, які визнаються вільними, за якими іншим нічого не належить, Л.І. Петражицький називає моральними обов'язками. Ті ж обов'язки, які визнаються невольними по відношенню до інших, закріпленими за іншими, за якими то, до чого зобов'язана одна сторона, належить іншій стороні як щось їй належне, він називає правовими, або юридичними, обов'язками [3, с.49–50, 89].

Результатом правового переживання є певний уявний зміст – правова норма, яка виражає закладений в правовій емоції «реально-психологічний» зв'язок, обов'язки і правомочності. Л.І. Петражицький заявляє що, «ми під правом в сенсі особливого класу реальних феноменів будемо розуміти ті етичні переживання, емоції, які мають атрибутивний характер» [3, с.84].

Крім того, на відміну від юридичного позитивізму, Л.І. Петражицький кладе в основу поняття права не формально-логічно потрактований наказ законодавця, а правові відносини і правові зв'язки, що складаються, на його думку, в лежачих на одних і закріплених за іншими боргах. «Наші права суть закріплені за нами, що належать нам, як наш актив, борги інших осіб. Права і правовідносини в нашому розумінні не уявляють таким чином чогось окремого і відмінного від правових обов'язків... Те, що з точки зору обтяження, пасиву одного боку називається її правовим обов'язком, з точки зору активної приналежності іншому називається його правом, і з незалежної точки зору називається правовідносинами між тією і іншою стороною» [3, с.51, 52].

Розуміються так правовідносини і складають, по Л.І. Петражицькому, ядро права. Позитивним моментом такого підходу є його соціологічна спрямованість, прагнення пізнати право в його функціонуванні. Головна цінність такого визначення права, зазначає Адам Подгурецький, «полягає в тому, що воно дозволяє не тільки зв'язати між собою зміст різних правових приписів таким чином, що відразу стає можливим усвідомити взаємодію

безлічі складних, розкиданих між іншими явищами елементів даного правового відношення, а й пізнати право в дії, в його функціонуванні як явища, вплетеного в індивідуальне та колективне життя» [4, с.251].

При цьому деякі з правознавців вважали теорію права Л.І. Петражицького неспроможною. З причини заперечення об'єктивного характеру права як певного, що не зводиться до індивідуальної психіки громадського порядку, як об'єктивного соціального явища. У його теорії право трактується цілком як елемент суб'єктивної психіки. «Із зовсім іншої точки зору, а саме з заперечення реального існування того, що юристи вважають реально існуючим в області права, і знаходження реальних правових феноменів, як особливого класу складних, емоційно інтелектуальних психічних процесів, в зовсім іншій сфері (в сфері психіки індивіда, що здійснює згадані проєкції), походить наше поняття права і взагалі викладене вчення про право» [3, с.86].

Об'єктивний характер права Л.І. Петражицький вважає «емоційним фантазмом», «наївно-проєкційною точкою зору». Коли ми говоримо про правові норми, правовідносини, права та обов'язки інших осіб, то це означає, за ствердженням Л.І. Петражицького, що ми лише звертаємо наші суб'єктивні переживання на цих осіб, яким ми приписуємо певні права та обов'язки, а саме створюємо «ідеальну проєкцію» наших психічних переживань. Той, на чію адресу даний суб'єкт переживає імперативно-атрибутивні (правові) емоції, набуває в його очах (через призму суб'єктивної психіки) особливий вид, який знаходиться в стані права, обов'язку, в згоді з нормою і т.п. Цей стан, явища психіки, вважає Л.І. Петражицький, є емоційною, або імпульсивною, проєкцією, фантазмами, фантазією. «Те, що під впливом емоційної фантазії нам представляється об'єктивно існуючим, ми назвемо емоційними фантазмами або проєктованими, ідеологічними величинами, а відповідну точку зору суб'єкта та його ставлення до емоційних фантазмів, ідеологічних величин, як до чогось реального, насправді існуючого там, куди воно ними віднесено, проєктуваного, ми

назвемо проекційною або ідеологічною точкою зору» [3, с.39].

Реально, на думку Л.І. Петражицького, в області права існують тільки переживання імперативно-атрибутивних моторних порушень у зв'язку з уявленнями певної поведінки. «В силу ж емоційної проекції переживати такі процеси здається, що десь, як би у вищому просторі над людьми, є і царює відповідне категоричне і суворе веління або заборона, а ті, до яких такі веління і заборони представляються зверненими, знаходяться в особливому стані пов'язаності, обов'язків» [3, с.42].

Особливістю теорії Л.І. Петражицького є не просто суб'єктивно-ідеалістичне трактування права, але й ірраціоналізм. Психічні емоції по Л.І. Петражицькому, у великій мірі виникають під впливом ірраціональної «чуттєво-емоційної мотивації» (насолюда і страждання, біль і задоволення і т. д.). Саме їм, а не раціональним, не «інтелектуально емоційним» мотивам (уявлення, думка) належить вирішальна роль у створенні «правових переживань», права. «Специфічна природа права, моральності, естетики, їх відмінності один від одного і від інших переживань корениться не в області інтелектуального, а в області емоційного, імпульсивного в нашому розумінні їх складу» [3, с.83].

Право в широкому сенсі, так звані «імперативно-атрибутивні норми (проекційне об'єктивне право)» і «всі борги одних, активно закріплені за іншими (правові обов'язки – правовідносини і права, проекційне суб'єктивне право)», набагато «більш великі», «обіймають набагато більше, ніж те, що юристи звичайно називають правом». Ці «поняття права в реально-психологічному і в проекційному сенсі обіймають всі імперативно-атрибутивні переживання і всі відповідні проекції без будь-яких вилучень і обмежень» [3, с.86–87]. У такому випадку в область права включається весь фактичний, діючий в різних групах, товариствах, організаціях порядок відносин і будь-яка поведінка і навіть стан психіки, які сприймаються («переживаються») як «імперативно-атрибутивні». «Кількість тих життєвих випадків і питань поведінки,

які передбачаються і вирішуються офіційно нормуванням, представляє в порівнянні з тим неосяжним, безліччю життєвих випадків і питань поведінки, які передбачаються правом в установленому вище сенсі, абсолютно мікроскопічну величину» [3, с.99].

В області відносин до чужого життя, власності, у сфері майново-ділового обороту, купівлі-продажу, найму квартири, прислуги, візників, позики та інших кредитних угод і т.п., вважає Л.І. Петражицький, люди фактично приписують на кожному кроці собі і іншим різні обов'язки правового характеру і виконують ці обов'язки і здійснюють права зовсім не тому, що так написано в цивільному кодексі або інших актах (які вони зазвичай не знають і не думають про їхнє існування), а тому, що так «підказує їм їх інтуїтивно-право та совість» [3, с.87]. «Всі ці незліченні імперативно-атрибутивні переживання і норми, обов'язки, права, які позбавлені позитивного характеру, чи збігаються вони чи розходяться за своїм змістом з тими чи іншими позитивними переживаннями, нормами, обов'язками, правами, цілком підходять під поняття права в установленому вище сенсі» [3, с.88].

Так само поняттям права охоплюються «всі ті, ще більш численні імперативно-атрибутивні переживання і норми, які відносяться до сфери життя і поведінки, що знаходяться поза сферою ведення і втручання з боку державних законів, судів та інших офіційних установ і начальства» [3, с.88]. Сюди відносяться незліченні правила різних ігор, правила ввічливості, звернення в суспільстві, етикету, нормування інтимних відносин між близькими особами, з'єднаними між собою узами любові, дружби, спільного сімейного життя і т.д.; імперативно-атрибутивні переживання і проекції дитячої психіки, т.б. «право», яким керуються діти в своїх забавах, договорах та іншій поведінці (так зване дитяче право, дитяча правова психіка); «право» злочинних організацій і «право» різних релігійних, племінних та інших груп, якщо навіть це «право» нещадно використовується державою [3, с.88, 101–104].

Оскільки право, з точки зору Л.І. Петражицького, є явище індивідуальної психіки, то

для поняття права в такому випадку не має ніякого значення визнання і заступництво з боку держави і взагалі кого б то не було. Імперативно-атрибутивні переживання і їх проекції, наявні в психіці лише одного індивіда і нікому іншому в світі невідомі, також є правом, якщо вони мають імперативно-атрибутивний характер. Це неминуче впливає з суб'єктивно-ідеалістичної точки зору на право. «Будь-яке психічне явище відбувається в психіці одного індивіда і тільки там, і його природа не змінюється від того, чи відбувається щось інше де-небудь, між індивідами, над ними, в психіці інших індивідів, чи ні, чи існують інші індивіди, чи ні» [3, с.105]. Тому в цій концепції «правом» є імперативно-атрибутивні переживання і їх проекції (норми т. і.), які є у індивіда, що знаходиться поза будь-якого спілкування з іншими людьми і навіть, наприклад, залишився єдиним людським еством на землі. Логічним завершенням цих висновків Л.І. Петражицького є положення про те, що для права байдуже зміст правових переживань (розумні вони чи ненормальні), і, отже, в право включається навіть марення душевнохворого, ідеї-фікс, договори з дияволом і т. п. Правом тут є також імперативно-атрибутивні переживання з уявленнями тварин в якості суб'єктів обов'язків і прав, наділення правами різних нелюдських істот, виступ в якості правових суб'єктів духів покійних, святих, богів (правовідношення між людьми і богами) і т.д. [3, с.106, 111–126].

Між цивільно-правовим договором і договором з дияволом існує досить велика дистанція. Тому, природно, Л.І. Петражицький прийшов до необхідності класифікувати різноманітні явища права. Він ділить право в двоякому аспекті. По-перше, на офіційне і неофіційне. Офіційне право підлягає застосуванню і підтримці з боку представників державної влади за боргом їх суспільної служби. Неофіційне право позбавлене такого значення, проте воно діє в якості права. По-друге, на позитивне, або гетерономне, і інтуїтивне, або автономне, право [3, с.477].

Позитивне право передбачає відповідні імперативно-атрибутивні переживання, що по-

силаються на «нормативні факти», т.з. зовнішні джерела (кодекси, закони, звичаї і т. п. правила, встановлені або санкціоновані державою або будь-якою іншою організацією, групою, суспільством). В інтуїтивному праві відсутні будь-які посилання на такі нормативні факти. Це право – результат як би чисто внутрішнього, інтуїтивного самовизначення індивіда. Логічно це призводить до того, що існує стільки систем інтуїтивного права, скільки існує індивідів.

Розподіл на інтуїтивне і позитивне право в теорії Л.І. Петражицького нагадує поділ на позитивне і природне право. Інтуїтивне право є як би лабораторією всього права і критерієм оцінки і ефективності, дієвості позитивного права. Примітно, що в загальному потоці відродженого природного права на рубежі ХІХ–ХХ ст. Л.І.Петражицький виступив з ідеєю науки політики права, яка, на відміну від догматичної юриспруденції, займалася б розробкою правових цінностей і на їх основі – «заasad бажаного права і законодавства», завдань і цілей права і правових ідеалів [5, с.579–581].

Про «відродження природного права» можна говорити «в сенсі створення вчення про бажані права, побудову науки політики права на ґрунті наукового психологічного вивчення причинних властивостей права, його мотиваційного і культурно-виховного причинного зв'язку» [5, с.579].

В основу політики права і розробки бажаного «природного» права Л.І. Петражицький кладе глибоко соціологічну ідею про право як «продукт несвідомо-вдалого, соціально-психічного тиску в напрямку соціально-необхідної поведінки і виховання, для недопущення вільної дії і зміцнення успадкованої, зв'язаної та ін., емоційної психіки» [26, с.50]. Політика права використовує регулюючи властивості права в житті суспільства. «Право є психічний фактор суспільного життя, і воно діє психічно. Його дія полягає, по-перше, в порушенні чи придушенні мотивів до різних дій і стриманість (мотиваційна або імпульсивна дія права), по-друге, в зміцненні і розвитку одних схильностей і рис людського характеру, в ослабленні і викоріненні інших, взагалі у ви-

хованні народної психіки у відповідному характері і напрямку діючих правових норм (педагогічна дія права)» [7, с.7].

Політика права, на думку Л.І. Петражицького, є і юридичною, і психологічною наукою, і в цій якості покликана «служити прогресу і вдосконаленню існуючого правопорядку шляхом наукової, методичної та систематичної розробки існуючих проблем». «Місія майбутньої політики права полягає в свідомому веденні людства в тому напрямку, в якому воно рухалося шляхом несвідомо-емпіричного пристосування, і в відповідному прискоренні та покращенні руху до світла і великому ідеалові майбутнього» [7, с.5, 8].

Відповідно до регулюючої ролі права в житті суспільства, завдання політики права полягає в «раціональному напрямку індивідуального і масової поведінки за допомогою відповідної правової мотивації» і «в удосконаленні людської психіки, в очищенні її від злісних антисоціальних схильностей, в насажденні та зміцненні протилежних схильностей» [7, с.7]. З цієї точки зору право розглядається не як сукупність вічних і незмінних норм, а як порядок, що постійно розвивається, в якому «величезна маса правил скасовується і здається в архів у міру досягнення відповідних виховних успіхів» [6, с.50].

«Діюча в кожен даний момент система правових норм є тимчасовою сходиною соціального виховання і повинна бути в міру виконання своєї виховної функції замінена іншою системою правового імпульсивного і педагогічного впливу, пристосованою до вже досягнутого рівня народної психіки. Ідеалом є досягнення абсолютно соціального характеру, вчинене панування дієвої любові в людстві» [7, с.7].

Обґрунтування правової політики як психологічної та юридичної науки в тісному зв'язку з правовою педагогікою [7, с.8] відкривало нові рубежі в розвитку цієї дисципліни, в пізнанні і використанні соціальних функцій права і в зв'язку з цим не втратило свого значення і в наш час.

Інтуїтивне ірраціональне право становить глибинну основу всього права. На думку Л.І.

Петражицького, офіційне право являє «абсолютно мікроскопічну величину» у порівнянні з тим неосяжним безліччю життєвих випадків, які регулюються неофіційним і тим більше інтуїтивним правом. Саме останнє з його приписами «діяти по справедливості», «без обличчя не дивиться», «з доброї совісті» і т.п. є в даній теорії рухомим, живим, гнучко реагучим на запити життя правом, і тому його роль в житті суспільства повинна все більше збільшуватися. Навпаки, позитивне право стійке, шаблонне, схильне до скам'яніння і відставання від духовних, економічних та інших потреб суспільства. Тому, робить висновок Л.І. Петражицький, у випадках конфлікту між правом інтуїтивним і позитивним «сфера такого вирішального значення інтуїтивного права, при інших рівних умовах, повинна в міру зростання культури розширюватися» [3, с.491, 495, 644].

Інтуїтивне право, повинно тиснути на тлумачення і застосування позитивного права в напрямку досягнення рішень, узгоджених з вказівками інтуїтивно-правової совісті, або, по можливості, найменш до цих вказівок розходитися. Практика позитивного права являє рівнодіючий напрямок, який в більш-менш значній мірі визначається тиском інтуїтивного права вирішальних осіб [3, с.495–496].

Соціальна місія прогресивного інтуїтивного права, на думку Л.І. Петражицького, велика особливо там, де позитивне право «нерозумне» і «злорякісне» (наприклад, допускає релігійну, расову, національну та т. п. нерівноправність). Інтуїтивному праву Л.І. Петражицький надає настільки велику роль, що в кінцевому рахунку саме в ньому, а не в антагонізмі класових інтересів бачить причину соціальних революцій [3, с.499–500, 502]. Л.І. Петражицький заявляє, що «і офіційній, і міжнародно-правовій юриспруденції слід відповідно розширити поняття права шляхом включення інтуїтивного права» [3, с.619]. Офіційне право, для того щоб бути «правильним», на думку Л.І. Петражицького, має увібрати в себе основні прогресивні положення позитивного і інтуїтивного права, в першу чергу так звані «аксіоми» інтуїтивного права, виражені в справедливості [3, с.618].

Таким чином, інтуїтивне право Л.І. Петражицький вважає основою справедливості. Справедливість як інтуїтивне право, на відміну від «нормативних фактів» (законів і т.д.), характеризується індивідуальною мінливістю за змістом, вона різна у різних класів і народів, пристосована до конкретних обставин, «розвивається поступово і непомітно, без тих ускладнень, які властиві розвитку позитивного права». В ході неминучого конфлікту між позитивним і інтуїтивним правом «свідомість справедливості тисне» на розробку, тлумачення і застосування права і «є (мирно або революційно чинним) фактором створення, руйнування і зміни позитивного права». Таким чином, офіційне право, що порушує «аксіоми» інтуїтивного права, втрачає справедливий і дієвий характер і підлягає скасуванню.

ЛІТЕРАТУРА

1. Knapp L. System der Rechtsphilosophie.

Erlangen, 1857.

2. Мах Э. Анализ ощущений и отношение физического к психическому / пер. с нем. изд. Г. Котляра, с предисл. автора к рус. пер. ; вступ. статья А. Богданова. Изд. 2-е. М. : Изд. С. Сирмунта, 1908. 308 с.

3. Петражицкий Л. И. Теория права и державы в зв'язку з теорією моральності [Том 1–2] / 2-е вид., випр. та доп. Петербург: Друкарня М. Меркушева, 1910. Том 1. 318 с.

4. Подгурецкий А. Очерк социологии права. М. : Прогрес, 1974. 328 с.

5. Petrazycki L. Die Lehre vom Einkommen. Bd. I. Berlin, 1893, Bd. II. Berlin, 1895. 656 p.

6. До питання про соціальне: ідеали і відродження природного права: Окремий відбиток з журналу «Юридичний Вісник». 1913. Кн. II. Москва, 1913. 57 с.

7. Петражицький Л. И. Вступ до вивчення права і моральності. Основи емоційної психології. Вид. 2-е. СПб., 1907. 265 с.

Дергунова О. І. Джерела впливу психологічної теорії у сучасній юриспруденції // Форум права: електрон. наук. фахове вид. 2017. № 4. С. 73–79. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2017_4_13.pdf

Розглядаються джерела впливу на психологічну теорію права, які дозволяють не тільки зв'язати між собою зміст різних правових приписів таким чином, що відразу стає можливим усвідомити взаємодію безлічі складних, розкиданих між іншими явищами елементів даних правових відносин, а й пізнати психологічну теорію права в дії, в її функціонуванні як явища, вплетеного в сучасну юриспруденцію.

Дергунова О.И. Источники влияния психологической теории в современной юриспруденции

Рассматриваются источники влияния на психологическую теорию права, которые позволяют не только связать между собой содержание различных правовых предписаний таким образом, что дает возможность осознать взаимодействие множества сложных, разбросанных между другими явлениями элементов данных правовых отношений, но и познать психологическую теорию права в действии, в функционировании ее как явления, вплетенного в современную юриспруденцию.

Dergunova O.I. Sources of Influence of Psychological Theory in Modern Jurisprudence

In the article sources of influence on the psychological theory of law are considered that allow not only to link the contents of various legal prescriptions in such a way that makes it possible to realize the interaction of a multitude of complex, scattered between other phenomena of these legal relations, but also to learn the psychological theory of law in action, in its functioning as a phenomenon woven into modern jurisprudence.